

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ У ЗАКЛАДАХ НОВОГО ТИПУ (ДОСВІД РОБОТИ ШКІЛ М. ЖИТОМИРА)

У статті узагальнено досвід навчання та виховання обдарованих дітей у новаторських навчально-виховних закладах м. Житомира. Запропоновано рекомендації щодо створення у загальноосвітніх школах цілісної системи пошуку та навчання здібної й талановитої молоді.

Для сучасної України створення системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на шляху розбудови незалежної держави. Із двох можливих напрямів вирішення проблеми забезпечення господарства обдарованими спеціалістами в нашій державі обрано шлях самостійної підготовки талановитої молоді в межах національної системи освіти на основі розробки та реалізації загальнодержавних, регіональних, місцевих, шкільних та індивідуальних програм. Вирішенню цієї проблеми певним чином сприяє діяльність закладів нового типу: ліцеїв, гімназій, гуманітарних колегіумів тощо. Такі навчальні заклади мають більше можливостей для створення умов, за яких самовираження, творча самореалізація стають внутрішньою потребою кожного учня. Їх досвід може бути використаний у загальноосвітніх школах, де сьогодні навчається більшість українських дітей.

Перспективним вирішенням проблеми, на нашу думку, може стати організація такого педагогічного процесу, який започаткує технологію пошуку й відбору обдарованих учнів та створить умови для розвитку їхніх природних творчих потенцій. А така цілеспрямована, систематична робота можлива лише за умови створення та поетапної реалізації спеціально розроблених програм пошуку, навчання, виховання і розвитку обдарованих дітей.

В Україні за останні роки накопичено значний досвід щодо розробки та реалізації таких програм. Однією з перших оригінальну програму під назвою "Обдаровані діти" було розроблено авторським колективом Українського гуманітарного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка [1: 661-669]. За ними до відповідної роботи залучилися педагоги Запоріжжя, Дніпропетровська, Львівщини, Сумщини [2; 3] та інших регіонів нашої держави.

Метою нашої статті є узагальнення досвіду навчання та виховання обдарованих дітей у новаторських навчально-виховних закладах України в цілому, і зокрема на Житомирщині. На сьогодні практично кожен загальноосвітній навчальний заклад України має свої програми, що віддзеркалюють бачення своїх творців щодо розкриття загальних положень, принципів і шляхів розв'язання цієї проблеми. Програми розробляються на підставі власних психолого-педагогічних досліджень, а також порівняльного аналізу існуючих педагогічних систем.

Головна мета будь-якої програми, спрямованої на розвиток обдарованості учнів, полягає у створенні умов для максимального розвитку особистості дитини, яка має високий рівень здібностей в одній чи декількох сферах із урахуванням її індивідуальних особливостей, практичному застосуванні творчого потенціалу обдарованої молоді, а також у визначенні стратегії, принципів, етапів, психологічного й науково-методичного забезпечення її реалізації.

Завданнями програм типу "Обдаровані діти", "Творча обдарованість" та інших є відпрацювання, розробка, налагодження, впровадження ефективних методичних засобів та технологій пошуку, навчання, виховання та самовдосконалення обдарованих дітей і молоді, створення умов для гармонійного розвитку особистості на основі комплексу психолого-педагогічних, організаційних, юридичних, економічних і науково-практичних заходів. Зокрема, виявлення здібностей та обдарувань учнів; створення максимально сприятливих умов для інтелектуального, духовного, морально-естетичного, фізичного їх розвитку; розробка та впровадження нового змісту освіти, прогресивних технологій навчання; забезпечення фундаментальної гуманітарно-освітньої підготовки; виховання національно свідомого громадянина України; надання учням можливості реалізувати власні творчі здібності на терені дослідницько-пошукової та наукової діяльності; створення системи безперервної освіти "Гімназія (школа) – Університет" на єдиних науково-методичних засадах; обмін досвідом та створення єдиного інформаційного простору гуманітарних навчальних закладів нового типу; здійснення просвітницької та видавничої діяльності; спрямування роботи з батьками на виявлення та розвиток здібностей їхньої дитини; координація роботи фахівців, викладачів із цієї проблеми щодо надання кожному учневі індивідуальних рекомендацій, створення карт просування здібних дітей.

Програми реалізуються на *принципах* гуманізму, демократизму, науковості та інтегративності, індивідуалізації та диференціації (врахування індивідуально-психологічних особливостей дитини та запитів батьків); природовідповідності, системності, культуровідповідності, розвивального навчання, єдності інтелектуального, морального, фізичного та естетичного розвитку; науковості характеру програм, методів, підходів навчання та їх прогнозованості, гнучкості.

Структура програми пропонує комплекс заходів науково-практичного, психолого-педагогічного та організаційного характеру. Така програма розрахована на педагогів-практиків, практичних психологів, керівників навчальних закладів, батьків учнів. Програма розвитку обдарованих та здібних дітей має здійснюватися за умови взаємодії, взаєморозуміння, узгодженості діяльності всіх учасників навчального процесу.

Як правило, програми передбачають побудову *моделі обдарованості*, де розкриваються її структурно-змістові компоненти. Поняття "обдарованість" розглядається як сукупність природних задатків та інтелектуальних здібностей, що сприяють поглибленому розумінню навколишнього світу, забезпечують високоякісне навчання і творчість учнів. Відповідно до цього модель "Обдарованість" охоплює такі компоненти:

1. *Психофізіологічні властивості*: наявність природних задатків до активного й цілісного світосприйняття; розвиненість форм чуттєвого сприйняття; прагнення до власної емоційної незалежності (емансипації), усвідомлення власної природно-соціальної цінності; інтуїтивність.
2. *Інтелектуальні здібності*: пізнавальний інтерес; інформаційна ерудиція; високий рівень інтелектуального розвитку; нестандартність мислення; здатність до абстрагування; діалектичне бачення.
3. *Творчий (креативний) потенціал*: оригінальність у вирішенні навчально-пізнавальних завдань; ініціативність; цілеспрямованість у виборі професійних видів діяльності; неординарність підходів; інтенсивність розумової праці.

4. *Світоглядні цінності*: високий рівень свідомості й культури; ініціативно-активна відповідальність; активність; високий рівень морально-естетичної рефлексії, самоаналізу та самоконтролю; розвинені соціальні, державно-правові, економічні, політичні, екологічні, громадські, організаційні, гуманістичні, родинні, моральні, естетичні якості.

У Гуманітарній гімназії № 1 м. Житомира розроблено соціально орієнтовану *модель учня* гімназії як спробу визначити та розвинути якості учня в процесі навчання та виховання. Ця модель складається з 8 розділів і охоплює практично всі складові сучасних підходів до побудови моделі обдарованості.

1. *Здатність ставити перед собою завдання різного рівня складності та різного терміну досягнення*: вміння перетворити мету на практичне завдання; здатність розвивати волюві якості та приймати необхідні зусилля для розв'язання завдань; наявність умінь, бажань, потреби та здатності будувати траєкторію і плани особистого успіху на різний термін.

2. *Наявність інноваційних характеристик особистості*: відчуття нового; пошук нестандартних рішень; потреба в нових знаннях; бажання глибоко розбиратися в різноманітних процесах, явищах; уміння дивуватися; розвинена допитливість.

3. *Креативність, тобто творче сприйняття навколишньої дійсності*: потреба у створенні нового; отримання високого задоволення від процесу творчості.

4. *Рефлексія та аналітичні здібності*: вміння оцінювати обставини; бачення та розуміння своїх переваг і недоліків; уміння проаналізувати ставлення оточуючих до вас і до вашої діяльності.

5. *Функціональна грамотність – уміння працювати з інформацією, яка виражена в різних знакових системах*: знання та вміння використовувати рідну й іноземну мову (головним вважаючи рівень проникнення в рідну мову, її поняттєву базу, яка певною мірою обумовлює ступінь особистої та професійної діяльності людини); комп'ютерна, валеологічна, етична, естетична, математична, психологічна грамотність; знання властивостей та проявів природних можливостей, уміння їх аналізувати.

6. *Комунікативні навички*: знання правил спілкування, розуміння їх цінності; терпимість, толерантність у ставленні до людей з різним рівнем розвитку; душевність і доброта у взаємовідносинах із людьми; відповідальність та обов'язковість; визнання та повага права особистості на самостійність і незалежність.

7. *Емоційний розвиток особистості (нерозвинена почуттєва сфера, емоційна скутість, сором'язливість збіднюють духовний світ людини)*: здатність адекватно реагувати на різні зовнішні впливи; емпатійність; почуття відданості, обов'язковості.

8. *Залучення до цінностей світової культури*: розвинене почуття гордості за висоти, яких досяг людський геній.

Програма має передбачати *організаційне та функціональне забезпечення* її реалізації, що охоплює повноваження та функції директора школи, педагогічної ради, методичної ради та батьківського комітету.

Загальношкільні програми, спрямовані на розвиток здібностей та обдарувань учнів, мають чітко окреслювати основні моменти *організації та змісту навчального процесу*. Зокрема, формулюються основні завдання оновлення змісту та організації освіти, що передбачають використання інтегрованого навчання як умови успішної адаптації в сучасному інформаційному просторі; орієнтацію на навчально-дослідницьку, пошукову діяльність учнів; розробку й упровадження нових педагогічних технологій оптимізації та інтенсифікації навчання; врахування особливостей індивідуального розвитку обдарованої дитини, її провідних інтересів і нахилів; забезпечення відповідних умов для фізичного та морального розвитку учнів.

Чіткої структури набуває *організація та зміст виховної роботи*, яка, перш за все, має орієнтуватися на основні завдання національного виховання учнів, зокрема: виховання учнів на засадах загальнолюдської гуманістичної моралі; формування національної самосвідомості; формування духовної культури; розвиток високого рівня мовної культури; розвиток в учнів почуття відповідальності за збереження національних традицій, звичаїв, культурних надбань; забезпечення умов для самореалізації здібностей і обдарувань учнів; опора на принцип гуманізму в спілкуванні як основи виховання обдарованої особистості; філософсько-світоглядна підготовка обдарованого підлітка як основа у визначенні власної програми життя; орієнтація на індивідуальні програми розвитку творчої особистості учня.

Окреслюється у програмі й *роль учителя* у системі реалізації програми "Обдарованість" [1: 661-669]. Насамперед конкретизуються критерії добору творчого вчителя, зокрема наявність власної педагогічної концепції; професійну компетентність, що базується на спеціальній теоретичній підготовці; вільне володіння державною мовою; наявність комунікативних якостей і творчих здібностей; емоційну стабільність, цілеспрямованість, зрілість, адекватну високу самооцінку, вміння правильно оцінювати успіхи учнів; знання особливостей вікового розвитку дітей; готовність до постійного самовиховання та самовдосконалення. Виокремлюються й чинники, які сприяють підвищенню ефективності педагогічного впливу, а саме: високий рівень знання предмета й вільне володіння різноманітним інструментарієм педагогічної технології; вимогливість і вміння знайти підхід до будь-якого учня; високий рівень загального інтелектуально-духовного розвитку, міцне здоров'я, почуття гумору; активна життєва позиція, що проявляється постійно і гласно у відношенні до різних явищ, подій тощо; доброзичливість і чуйність, чесність, педагогічний такт; наявність організаторських здібностей; наявність єдиного колективу вчителів, батьків, учнів як одностайців.

Важливе місце у програмі роботи з обдарованими дітьми займає *соціально-психологічний супровід*: розробка пакета документів (тести, анкети тощо) з метою визначення та надання необхідної підтримки обдарованим учням; створення банку даних із змістовними характеристиками обдарованих дітей; розробка і впровадження індивідуальних навчально-виховних програм.

Таким чином, реалізація програм типу "Творча обдарованість" передбачає створення ефективно діючої моделі навчально-виховного процесу, розрахованої на розвиток здібностей та обдарувань учнів. На думку вчителів, школа – це місце самореалізації та самовизначення особистості. Саме тому в школі має існувати система в роботі з обдарованими дітьми.

Засобом фіксації *поетапної діяльності* педагогічного колективу відповідно до програми розвитку обдарованості учнів є технологічна карта, де зазначено напрями роботи з обдарованими та здібними дітьми упродовж навчального року, згідно з яким відбувається розвиток кожної окремої дитини. Цей процес має планомірний і системний характер і охоплює: комплексне діагностування; інформацію; консультування; проектування індивідуально-орієнтованих програм; аналітична робота з реалізації певної проблеми. Результативність програми визначається через показники всебічно розвиненої

особистості з високим рівнем розумового розвитку, здатної до саморозвитку та самореалізації. *Способи визначення результату:* анкетування, спостереження (включаючи психологічне), аналіз індивідуальних карт досягнень.

Одним із варіантів індивідуальних карт досягнень може бути розроблена Гуманітарною гімназією № 1 м. Житомира *особиста картка розвитку інтелектуальних та творчих здібностей* гімназиста, яка включає такі положення, як: загальні відомості про дитину (ППП, дата народження, домашня адреса, навчально-виховний заклад, який відвідував до вступу до гімназії тощо); дані про сім'ю та сімейне виховання; статус дитини в сім'ї (єдина, старша, молодша дитина); статус сім'ї, в якій виховується дитина (повна, неповна, багатодітна); стан здоров'я і фізичний розвиток дитини (зір, слух, моторно-рухова система, вади мовлення, кризові та психотравмуючі ситуації в житті дитини); результати конкурсного тестування з окремих (визначених керівництвом) предметів; сформовані інтереси та спеціальні здібності дитини (академічна сфера – лінгвістичні, літературні, суспільні, природничі, економічні, математичні; сфера руху та художньої діяльності – образотворчі, вокальні, музичні, хореографічні, акторські, спортивні); особливості психологічної адаптації до навчальної діяльності у гімназії (рівні: повний, виражений, помірний, початковий, відсутність адаптації); особливості психологічної адаптації до класного колективу (рівні: лідер, популярний, мало популярний, ізольований).

На основі психолого-педагогічного спостереження за розвитком особистості гімназиста фіксується ряд показників. При цьому враховуються думки людей, які безпосередньо спілкуються з дитиною, а саме: шкільного психолога, педагогів, батьків. Усі вони, незалежно один від одного, характеризують рівень розвитку дитини за такими критеріями: загальна орієнтація в навколишньому середовищі (високий, середній, низький рівень); інтелектуальний розвиток; комунікативні здібності; самокритичність оцінювання своїх дій та вчинків; цілеспрямованість, наполегливість; орієнтація на здобуття максимуму необхідної інформації; культура мовлення; особливості нервової системи, темпераменту (врівноваженість, неврівноваженість, слабкість нервової системи, правша, лівша, рівень творчого розвитку).

Далі наводяться відомості про рівень психічного розвитку дитини за такими показниками: системність знань, увага, гнучкість мислення, логіка, пам'ять, спостережливість, уміння аналізувати, робити висновки, встановлювати зв'язки між подіями, причиною й наслідками тощо.

В індивідуальній картці учня фіксуються результати інтелектуального марафону впродовж терміну, передбаченого програмою. Особлива увага приділяється розвитку інтересів учнів через їх участь у роботі гуртків, факультативів, клубів, секцій тощо. Крім того, формуються висновки стосовно здібностей гімназиста до занять науковою працею за допомогою ряду показників, зокрема: уміння висловлювати думки чітко та ясно; рівень розвитку моторної пам'яті; розуміння абстрактних понять; здатність до узагальнення; зацікавленість науково-популярною літературою; вміння формулювати мету та завдання дослідження, планувати свою діяльність; схильність до експериментування; потреба в пошуку нестандартних рішень; потреба у нових знаннях тощо. Окремо вказуються тема наукового дослідження, наявність наукових статей, інших робіт.

Результатом проведеної роботи є індивідуальні рекомендації стосовно розвитку інтелектуальних та творчих здібностей кожного гімназиста.

Організація роботи з розвитку здібностей і талантів учнів здійснюється у три етапи: *діагностичний*: виявлення дітей, які мають здібності до певних видів діяльності; відрізняються нестандартністю мислення та творчим підходом до вирішення проблем; *формуючий*: створення умов для повноцінного інтелектуального, фізичного, духовного розвитку обдарованих дітей; *мотиваційно-стимулюючий*: стимулювання учнів до саморозвитку та самовдосконалення.

Узагальнення педагогічного досвіду роботи з розвитку обдарованості показало, що виділені компоненти пов'язані між собою, взаємозумовлені та становлять єдиний комплекс, системоутворюючим фактором якого є діяльність учителя. Саме тому в школах великої уваги надають удосконаленню педагогічної майстерності та розвитку творчості кожного педагога, який так чи інакше спілкується з обдарованою дитиною, адже ще В. Сухомлинський підкреслював, що лише творчий учитель здатен запалити в учнях жагу до знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сазоненко Г.С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). – К.: Гнозис, 2004. – 684 с.
2. Програма "Обдарована дитина" гімназії № 143 м. Києва // Обдарована дитина. – 2006. – № 5. – С. 17-21.
3. Психолого-дидактична програма "Обдаровані діти" // Завуч. – 2003. – № 17-18 (спецвипуск). – С. 27-28.

Матеріал надійшов до редакції 18.09.2007 р.

Антонова Е.Е. Система работы с одарёнными учениками в учебных заведениях нового типа (из опыта работы школ г. Житомира).

В статье обобщается опыт обучения и воспитания одарённых детей в новаторских учебных заведениях Житомира. Предлагаются рекомендации по организации в общеобразовательных школах целостной системы поиска и обучения одарённых учеников.

Antonova O.Ye. The System of Work with the Gifted Pupils in the New Educational Establishments Type (from the experience of Zhytomyr schools).

The article generalizes the experience in training and education of the gifted children in Zhytomyr innovatory educational establishments. The recommendations as for the creation in comprehensive schools the complete system of the gifted and talented youth search and training are suggested